

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОСТОСУНКІВ ЧЛЕНІВ СІМЕЙНОЇ СИСТЕМИ У ПЕРІОД ПЕРЕЖИВАННЯ ДИТИНОЮ ПІДЛІТКОВОЇ КРИЗИ

FEATURES OF RELATIONSHIPS BETWEEN MEMBERS OF THE FAMILY SYSTEM DURING A CHILD'S ADOLESCENT CRISIS

Стаття присвячена вивченню та дослідженню особливостей взаємостосунків членів сімейної системи у період переживання дитиною підліткової кризи. Завдяки аналізу методико-психологічної літератури визначено теоретичні основи дослідження особливостей взаємин сімейної системи у період переживання дитиною підліткової кризи. З'ясовано, що роль сім'ї у вихованні підлітка вирішальна, адже саме родина створює фундамент для формування характеру, цінностей та соціальних навичок дитини. У підлітковому віці, коли особистість інтенсивно формується, роль сім'ї не зникає, а лише змінюється: від повного контролю – до потреби у довірі, підтримці та взаєморозумінні. Коли дитина-підліток переживає кризу ідентичності, сім'я може стати емоційною стабільністю під час бурхливих змін. Серед основних труднощів у підлітковому віці виділено такі: криза ідентичності; конфлікти з батьками; соціальні труднощі; емоційна нестабільність; фізіологічні зміни; навчальні труднощі; ризиковані форми поведінки. Досліджено, що серед позитивних тенденцій є те, що у більшості батьків переважають прийняття, співпраця та взаємодія з дитиною-підлітком, залученість до життя дітей. Більшість батьків демонструє готовність до діалогу з підлітками, підтримки та допомоги. Серед факторів ризику виділено те, що майже половина батьків має схильність до гіперопіки над дітьми, що може впливати на розвиток автономії у підлітка, а також виникнення конфліктних ситуацій з батьками. З'ясовано, що в родинах є проблеми з довірою, батьки цікавляться, чим займаються їхні діти, але ця цікавість не завжди є достатньо глибокою, часто має поверхневий характер. Результати дослідження свідчать про зрілість та гнучкість більшості досліджуваних родин – це про якість стосунків, вміння долати кризи, здатність до прийняття, особливо у періоди, коли дитина проходить через складні етапи свого життя. Стосунки між батьками та дітьми в кожній досліджуваній сім'ї є різними та багатоплановими, що часто залежить від стилів виховання у родині.

Ключові слова: підлітки, підлітковий вік, підліткова криза, сімейна система, криза, сім'я, взаємовідносини.

The article is devoted to the study and research of the peculiarities of the relationship between family members in the period of adolescent crisis. Through the analysis of methodological and psychological literature, the theoretical foundations of the study of the peculiarities of the relationship between family members in the period of adolescent crisis are determined. It has been found that the role of the family in the upbringing of an adolescent is crucial, because it is the family that creates the foundation for the formation of the child's character, values and social skills. In adolescence, when the personality is being intensively formed, the role of the family does not disappear, but only changes: from complete control to the need for trust, support and mutual understanding. When an adolescent child is going through an identity crisis, the family can become an emotional stability during the tumultuous changes. Among the main difficulties in adolescence are the following: identity crisis; conflicts with parents; social difficulties; emotional instability; physiological changes; learning difficulties; risky behaviors. It has been found that among the positive trends is that the majority of parents are dominated by acceptance, cooperation and interaction with their adolescent child, and involvement in the lives of their children. Most parents demonstrate a willingness to engage in dialog with adolescents, support and help. Risk factors include the fact that almost half of parents have a tendency to overprotect their children, which can affect the development of adolescent autonomy and the emergence of conflict situations with parents. It was found out that families have problems with trust, parents are interested in what their children are doing, but this interest is not always deep enough, often superficial. The results of the study indicate the maturity and flexibility of most of the families studied – the quality of relationships, the ability to overcome crises, and the ability to accept, especially when a child is going through difficult stages of life. Relationships between parents and children in each family studied are different and multifaceted, often depending on the family's parenting styles.

Key words: adolescents, adolescence, adolescent crisis, family system, crisis, family, relationships.

УДК 159.942.5+159.923.2
DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.75.1.27>
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Артюхова О.В.
к.психол.н., доцент кафедри іноземних мов
Миколаївський національний університет

Постановка проблема у загальному вигляді.

Підлітковий вік визначається як критичний, складний та перехідний у житті кожної людини. Його кризовий характер та складність полягають у різкому дорослішанні, стрибку з дитинства в іншу вікову фазу, нове знання. Це період між дитинством та юнацтвом, коли людина переживає кардинальні зміни на шляху до біологічної зрілості. Основою складності підліткового віку є виключно швидкий темп змін, які відбуваються в цей період: у фізичному та психічному стані підлітка. Для того щоб

відстояти свій особистий та фізичний простір, підліток ще не здатний серйозно і з повагою ставитися до автономії інших людей. У сімейному колі така властивість дуже часто породжує чимало труднощів для близьких. Тому підлітковий вік важкий та складний не тільки для самого підлітка, але й для членів сімейної системи. Отже, особливості взаємостосунків між членами родини та підлітком є цікавими для вивчення та дослідження.

Дослідженням психологічних особливостей підліткової кризи та підліткового віку у різних

аспектах займалися такі науковці: О. Вовченко [3], Л. Пілецька [8], О. Василенко [2], С. Белякова [1], В. Яремчук [10]. Підлітковий вік – це час інтенсивного соціального та психоемоційного розвитку особистості, в якому спілкування відіграє ключову роль. Спілкування допомагає підліткам усвідомити власні цінності та інтереси, розвинути навички соціальної взаємодії та вираження думок, емоцій і почуттів. Причини комунікативних труднощів у підлітків пов'язані з індивідуально-психологічними особливостями, які проявляються в емоційній, соціальній та інтелектуальній сферах особистості. Поширеною причиною комунікативних труднощів у підлітків є тривожність і невпевненість у собі [6].

Вплив сімейної системи на дитину підліткового віку є вкрай важливим. Роль сім'ї у вихованні підлітка вирішальна, адже саме родина створює фундамент для формування характеру, цінностей та соціальних навичок дитини. У підлітковому віці, коли дитина переживає кризу ідентичності, сім'я може стати емоційною стабільністю під час бурхливих змін. Сім'я є першим і найтривалішим соціальним середовищем у житті людини.

У підлітковому віці, коли особистість інтенсивно формується, роль сім'ї не зникає, а лише змінюється: від повного контролю – до потреби у довірі, підтримці та взаєморозумінні. Перш за все це емоційний вплив: атмосфера в сім'ї формує емоційну стабільність або, навпаки, спричиняє тривожність, замкненість, агресію. Теплі, підтримуючі стосунки сприяють формуванню впевненої, відкритої особистості. Неабияке значення має моральний та ціннісний вплив сім'ї на підлітка. Саме в сім'ї закладаються перші уявлення про добро і зло, відповідальність, повагу до себе та інших, ставлення до праці, навчання, людей. Якщо слова батьків суперечать їхнім вчинкам, підліток обирає власну, часто протестну поведінку.

Метою статті є теоретичне вивчення та емпіричне визначення особливостей взаємостосунків членів сімейної системи у період переживання дитиною підліткової кризи. Дослідження було проведено на базі школи «Материнка» у місті Познань, Польща. Для проведення дослідження було залучено 60 осіб, а також було вибрано такі методи: тест-опитувальник батьківського ставлення (автори: А. Варга, В. Столін); методика «Кольоровий тест відносин» (КТВ) за Еткінсом; методика «Сімейна соціограма» (автор: Є. Ейдемиллер).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Підлітковий вік – це можливість для родини розвивати новий рівень взаємостосунків. Це момент, коли звичайна структура у сім'ї змінюється для того, щоб дати підлітку місце для дорослішання. Якщо батьки допомагають, підтримують, не бояться змін, то родинні стосунки стають ще сильнішими та міцнішими. Н. Несторук та Н. Верцанова зазначають, що в сучасному світі підлітковий вік характеризується активним процесом формування ідентичності. Діти підліткового періоду

намагаються вписатися в соціальне оточення, шукають своє місце у суспільстві. Сприйняття себе іншими може впливати на їхню самооцінку, а соціальний тиск може спричиняти стрес та конфлікти. Підлітки поступово стикаються з вимогами дорослого життя, тому це може впливати на психологічний дисбаланс [5].

Основним новоутворенням у підлітковому віці є підліткова криза. Криза підліткового віку – це фаза, в якій на перший план виходять процеси самопізнання, що приводять до змін у стосунках дитини з іншими людьми. У підлітка з'являються надмірні вимоги до батьків та інших дорослих, а також до себе. З іншого боку, дитина ще не в змозі брати на себе відповідальність і самостійно долати труднощі [7].

О. Тітарчук дійшов висновку щодо підліткової кризи: у сучасній психологічній науці немає єдиної думки про вікові межі та розуміння змісту й природи підліткової кризи. Переживання підлітком вікової кризи розглядається як природний процес розвитку особистості. Більшість конфліктів підліткового віку, як зовнішніх, так і внутрішніх, має соціальну природу і пов'язана з проблемами в такому важливому для підлітків виді діяльності, як спілкування [9].

Проаналізувавши різні наукові джерела, ми дійшли висновку, що серед основних труднощів у підлітковому віці виділяють такі:

- криза ідентичності;
- конфлікти з батьками;
- соціальні труднощі;
- емоційна нестабільність;
- фізіологічні зміни;
- навчальні труднощі;
- ризиковані форми поведінки.

Отже, підлітковий вік – це складний, але необхідний етап розвитку. Якщо дитина отримає підтримку, розуміння та безпечне середовище для самовираження, вона зможе успішно подолати труднощі та зміцнити власну особистість.

Роль сім'ї у подоланні труднощів підліткового віку є ключовою, адже саме у родині закладаються основи довіри, підтримки та впевненості у собі. Сім'я має бути як емоційна опора, адже прийняття та любов допомагають підлітку справлятися зі стресами, самопошуком та невдачами. С. Маринкевич пише, що сім'я – це соціальна система, тобто комплекс елементів та їхніх характеристик, які перебувають у динамічному взаємозв'язку один з одним. Сімейна система є відкритою, вона перебуває у постійній взаємодії з навколишнім середовищем. Це система з власною організацією, тобто поведінка системи є доцільною, а джерело змін системи перебуває всередині неї самої [4].

Ми дійшли висновку, що вплив сімейної системи на дитину підліткового віку є вкрай важливим. Роль сім'ї у вихованні підлітка вирішальна, адже саме родина створює фундамент для формування характеру, цінностей та соціальних навичок дитини. У підлітковому віці, коли дитина пережи-

ває кризу ідентичності, сім'я може стати емоційною стабільністю під час бурхливих змін. Сім'я є першим і найтривалішим соціальним середовищем у житті людини. Підлітковий вік – це можливість для родини розвивати новий рівень взаємостосунків; це момент, коли звичайна структура у сім'ї змінюється для того, щоб дати підлітку місце для дорослішання. Метою проведення нашого емпіричного дослідження є теоретичне вивчення та емпіричне визначення особливостей взаємостосунків членів сімейної системи у період переживання дитиною підліткової кризи. Дослідження було проведено на базі школи «Материнка» у місті Познань, Польща, а для проведення дослідження було залучено 60 осіб.

Для більш доцільного дослідження взаємостосунків членів сімейної системи у період переживання дитиною підліткової кризи ми провели не тільки психодіагностику, але й анкетування серед батьків. Аналізуючи результати анкетування, ми дійшли висновку, що більшість батьків, які мають дітей підліткового віку, намагається цікавитися життям своїх дітей, розмовляти з ними, вирішувати конфлікти шляхом діалогу або розмови. Проте існує певний відсоток батьків, які не намагаються налагодити стосунки з дитиною, не цікавляться її уподобаннями, вирішують конфлікти методом заборони або зовсім не розмовляють з підлітком. Це свідчить про доцільність проведення у майбутньому певної психологічної роботи з батьками щодо налагодження контакту з дитиною підліткового віку.

Висвітliamo результати за методикою «Тест-опитувальник батьківського ставлення» (автори: А. Варга, В. Столін). За цим тестом можна було визначити батьківське ставлення до дітей. Воно приймається як система різноманітних почуттів до дитини, особливостей виховання й розуміння характеру та особистості дитини, її вчинків. Структура тесту була побудована на основі математичного значення значущих факторів. В результаті факторизації даних було отримано 5 факторів: «прийняття – відштовхування», «кооперація», «симбіоз», «авторитарна гіперсоціалізація», «маленький невдаха». Розберемо перший фактор «Прийняття – відштовхування». За даними дослідження ми визначили, що високий рівень прийняття було виявлено у 42 батьків, що становить 70% від загальної кількості. Це означає, що батьки емоційно підтримують свою дитину, приймають її індивідуальність, прагнуть бути близькими з дітьми. Натомість низький рівень, що свідчить про відчуження та критичність до своєї дитини, було виявлено у 8 осіб (13,33%). Також середній рівень, який вказує на неприналежність ні до прийняття, ні до відторгнення, було виявлено у 10 батьків, що становить 16,67%.

Розглянемо фактор «Кооперація», який пояснює соціально бажаний облік батьківського ставлення. Ми визначили, що високий рівень було виявлено у 44 батьків, що становить 73,33% від

загальної кількості та означає, що вони охоче залучаються до життя дитини, допомагають їй з навчанням, готові вислухати та підтримати. Середній рівень отримали 9 батьків, що складає 15%. Такий результат може означати, що батьки прагнуть залучатися до життя дитини, бажають підтримувати свою дитину, але з певних причин не можуть цього зробити. Низький рівень виявлено у 7 батьків (11,67%), що свідчить про те, що батьки не відкриті до діалогу зі своєю дитиною, не прагнуть взаємодії з нею.

Проаналізуємо фактор «Симбіоз», що відображає міжособистісний бар'єр у спілкуванні з дитиною. Високий рівень свідчить про гіперопіку до своїх дітей, і вона була виявлена у 33 осіб (55%). Це може стати причиною конфліктів у стосунках між дітьми та батьками. Середній рівень виявлено у 17 осіб (28,33%). Низький рівень, що вказує на повагу до автономії дитини, виявлено у 10 батьків, що становить 16,67%.

Відповідно до фактору ««Авторитарна гіперсоціалізація», яка відображає налагоджену форму керування поведінки дитини, ми дійшли певних висновків. Високий рівень вказує на те, що батьки акцентують увагу на слухняності, покаранні, моральній правильності. Він був виявлений у 22 осіб (36,67%). Середнє значення виявлено у 28 батьків, що становить 46,67%. Такі батьки використовують як авторитарний стиль виховання, так і демократичний. Низький рівень було виявлено у 10 батьків (16,67%), які використовують демократичний стиль виховання. В такому разі результати свідчать про те, що більшість батьків використовує авторитарний стиль виховання, що, зрештою, може провокувати протестну поведінку у підлітка.

Відповідно до фактору «Малий невдаха», який відображає особливості виховання і розуміння дитини батьками, ми дійшли певних висновків. Високий рівень, який вказує на емоційне дистанціювання, виявлено у 18 батьків (30%). Середній рівень виявлено у 27 батьків (45%). Низький рівень було визначено у 15 батьків (25%). Таким чином, ми бачимо, що у деяких родинах є ознаки емоційної віддаленості, що впливатиме на зниження довіри у спілкуванні між батьками та підлітком.

Загалом ми можемо сформулювати певні висновки. Серед позитивних тенденцій є те, що у більшості батьків переважають прийняття, співпраця та взаємодія з дитиною-підлітком, залученість до життя дітей. Більшість батьків демонструє готовність до діалогу з підлітками, підтримки та допомоги. Серед факторів ризику можна виділити те, що майже половина батьків має схильність до гіперопіки над дітьми, що може впливати на розвиток автономії у підлітка, а також виникнення конфліктних ситуацій з батьками.

Перейдемо до наступної методики – «Колірний тест» за Еткіндом. Методичною основою цього тесту є колірно-асоціативний експеримент. Він базується на припущенні того, що характеристики невербальних компонентів ставлення до значимих

інших і до самого себе віддзеркалюються в колірних асоціаціях щодо них. Цей тест допоміг нам визначити емоційне ставлення підлітків до значущих осіб у житті – членів родини – через символічне використання кольорів. Ми вибрали такі кольори для роботи з підлітками: зелений, червоний, синій, жовтий, сірий, чорний, помаранчевий. Серед членів родини ми вибрали батька й мати.

Не можемо не звернути увагу на ставлення до самого себе.

Аналізуючи ставлення підлітків до мами, ми отримали такі результати. Підлітки вибрали такі кольори: зелений, синій, сірий, чорний, червоний (табл. 1).

Отже, ми бачимо, що більшість підлітків має хороші стосунки з матір'ю, що свідчить про хороше

Таблиця 1

Емоційне ставлення до матері у кольорах

Вибраний колір	Кількість осіб	Пояснення
Зелений	22 особи (36,67%)	Довіра, стабільність, прийняття
Синій	10 осіб (16,67%)	Потреба у турботі, емоційна близькість
Червоний	9 осіб (15%)	Пристрасна прихильність, наявний конфлікт
Сірий/чорний	11 осіб (18,33%)	Відчуження, емоційна напруга

емоційне ставлення до неї. Проте деякі діти мають конфлікти з мамою або взагалі відчужено ставляться до її особи. У більшості підлітків мама асоціюється з емоційною підтримкою, проте спостерігаються напруженість та непорозуміння. Про-

аналізуємо результати емоційного ставлення до батька у кольорах (табл. 2).

Аналізуючи результати емоційного ставлення до батька, ми дійшли висновку, що більшість підлітків поважає батька та його особистість, з дру-

Таблиця 2

Емоційне ставлення до батька у кольорах

Вибраний колір	Кількість осіб	Пояснення
Зелений	20 осіб (33,33%)	Довіра, стабільність, прийняття, повага
Синій	12 осіб (20%)	Потреба у турботі, емоційна близькість
Червоний	10 осіб (16,67%)	Пристрасна прихильність, наявний конфлікт
Жовтий	11 осіб (18,33%)	Дружелюбність, прагнення до близькості
Сірий/чорний	7 осіб (11,67%)	Відчуження, емоційна напруга

желюбністю ставляться до нього, прагнуть емоційної близькості та турботи від нього. Проте, як із матір'ю, у деяких дітей є емоційно-напружені взаємини з татом, а також наявні деякі конфліктні ситуації.

Не менш важливим є ставлення дитини до самої себе, тому проаналізуємо ці результати (табл. 3).

Отже, ми бачимо, що більшість підлітків сприймає себе позитивно, відчуває внутрішню рівновагу, але є підлітки, які відчувають напруженість, відчуження, тривожність та потребують безпеки від дорослих. Узагальнюючи результати методики, ми можемо дійти висновку, що найбільш емоційно близькою для підлітка є мама, адже дитина відчуває емоційну підтримку від матері, проте іноді спостерігаються напруженість та непорозуміння.

Стосовно батька, то до нього ставлення є більш різноманітним, але більшість підлітків також позитивно ставиться до його особи і так само іноді відчуває напруженість, тривожність до нього. Також проаналізували ставлення підлітка до самого себе, і дійшли висновку, що діти ставляться до себе переважно позитивно, відчувають внутрішню рівновагу, але є й підлітки, які відчувають напруженість, відчуження, тривожність та потребують безпеки від дорослих.

Проаналізуємо результати за останньою методикою «Сімейна соціограма», яка дає змогу виявити місце досліджуваного в системі міжособистісних відносин і, крім того, визначити характер комунікацій в сім'ї – прямий або опосередкований. Батькам було запропоновано намалювати себе

Таблиця 3

Емоційне ставлення до самого себе

Вибраний колір	Кількість осіб	Пояснення
Зелений	21 особа (35%)	Внутрішня рівновага
Синій	12 осіб (20%)	Потреба у безпеці
Жовтий	16 осіб (26,67%)	Позитивне самосприйняття
Сірий/чорний	11 осіб (18,33%)	Напруження, тривожність, невпевненість

у центрі аркуша, а інших членів родини – чоловіка/дружину/дітей – навколо, згідно з відчуттям емоційної близькості. У табл. 4 ми висвітлимо відстань від дитини (підлітка).

Ми бачимо, що більшість батьків розмістила дитину від себе близько та на середній відстані,

що свідчить про стабільні стосунки та високий рівень емоційної близькості. Проте є такі батьки, які розмістили дитину на далекій відстані, що означає емоційну віддаленість. Більшість батьків демонструє емоційну залученість, а деякі мають дистанцію у стосунках з дитиною.

Таблиця 4

Відстань від дитини (підлітка)

Відстань	Кількість осіб	Інтерпретація
Близько (менше 5 см)	26 осіб (43,33%)	Високий рівень емоційної близькості
5–10 см (середня)	28 осіб (46,67%)	Стабільні стосунки, помірна близькість
Далеко (більше 10 см)	6 осіб (10%)	Емоційна віддаленість

Проаналізуємо розташування подружжя (другого з батьків), як висвітлено у табл. 5.

Ми побачили, що половина сімей має конструктивну подружню взаємодію, високу емоційну близькість, єдність у вихованні, але є деякі

подружні пари, де наявні емоційна відчуженість та віддаленість, конфліктність. Варто також проаналізувати загальне розташування членів родини відповідно до кола та фігури «Я». Дані висвітлено у табл. 6.

Таблиця 5

Відстань від подружжя

Відстань	Кількість осіб	Інтерпретація
Близько (менше 5 см)	32 особи (53,33%)	Високий рівень емоційної близькості, єдність у вихованні
5–10 см (середня)	18 осіб (30%)	Стабільні стосунки, помірна близькість, наявне певне непорозуміння
Далеко (більше 10 см)	10 осіб (16,67%)	Емоційна віддаленість, відчуження, конфліктність

Таблиця 6

Відстань від подружжя

Тип соціограми	Кількість осіб	Інтерпретація
Централізована (всі близько до «Я»)	27 осіб (45%)	Емоційна єдність, висока згуртованість у сім'ї
Симетрична система	21 особа (35%)	Гармонійні сімейні стосунки
Розкидані фігури	12 осіб (20%)	Дистанційні стосунки, наявні порушені або неузгоджені ролі

Отже, ми побачили, що більшість сімей має емоційно близькі стосунки у родині, наявні емоційна єдність, висока згуртованість, єдність у вихованні. Проте є такі сім'ї, де стосунки є дистанційними, наявні порушені або неузгоджені ролі у родині, емоційна віддаленість, відчуження, конфліктність.

Висновки. Під час проведення емпіричного дослідження ми з'ясували, що позитивною тенденцією є те, що у більшості родин переважають прийняття, співпраця та взаємодія з дитиною-підлітком, залученість до життя дітей. Більшість батьків демонструє готовність до діалогу, підтримки та допомоги. Загалом результати дослідження свідчать про зрілість та гнучкість більшості досліджуваних родин. Це про якість стосунків, вміння долати кризи, здатність до прийняття, особливо у періоди, коли дитина проходить через складні етапи – наприклад, підліткову кризу або вплив зовнішніх подій (воєнний стан, війна тощо). Серед факторів ризику можна виділити те, що майже

половина батьків має схильність до гіперопіки над дітьми, що може впливати на розвиток автономії у підлітка, а також виникнення конфліктних ситуацій з батьками. Було визначено, що найбільш емоційно близькою для підлітка є мама, адже дитина відчуває емоційну підтримку від матері, проте іноді спостерігаються напруженість та непорозуміння. Стосовно батька, то до нього ставлення є більш різноманітним, але більшість підлітків також позитивно ставиться до його особи і так само іноді відчуває напруженість, тривожність до нього. Аналізуючи результати емоційного ставлення до батька, ми дійшли висновку, що більшість підлітків поважає батька та його особистість, з дружелюбністю ставиться до нього, прагне емоційної близькості та турботи від нього. Проте, як з матір'ю, у деяких дітей є емоційно-напружені взаємини з татом, а також наявні деякі конфліктні ситуації.

Також проаналізували ставлення підлітка до самого себе і дійшли висновку, що діти ставляться

до себе переважно позитивно, відчувають внутрішню рівновагу, але є й підлітки, які відчувають напруженість, відчуження, тривожність та потребують безпеки від дорослих. Ми дослідили, що стосунки у сім'ях, які виховують дітей-підлітків, переважно мають емоційно близький характер, наявні емоційна єдність, висока згуртованість, єдність у вихованні. Проте є й сім'ї, де стосунки є дистанційними, наявні порушені або неузгоджені ролі у родині, емоційна віддаленість, відчуження, конфліктність.

З'ясовано, що в родинях є проблеми з довірою, батьки цікавляться, чим займаються їхні діти, але ця цікавість не завжди є достатньо глибокою, часто має поверхневий характер. Стосунки між батьками та дітьми в кожній досліджуваній сім'ї є різними та багатоплановими. Це залежить від стилів виховання та багатьох інших факторів, які ми проаналізували. В результаті дослідження з'ясовано, що батьки намагаються знайти якнайкращий підхід до підлітків, стараються розмовляти з дитиною про її почуття, переживання, проблеми. Звичайно ж, у сім'ях виникають конфлікти, але більшість батьків та дітей старається вирішити їх конструктивно. Але існує певний відсоток батьків, які з різних причин не намагаються взагалі налагодити стосунки з дитиною, не цікавляться її уподобаннями, вирішують конфлікти методом заборони або не розмовляють з підлітком. Це свідчить про доцільність проведення у майбутньому певної психологічної роботи з батьками щодо налагодження контакту з дитиною підліткового віку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бєлякова С., Шовкова К. Соціально-психологічні особливості розвитку особистості сучасного підлітка. *Молодий вчений*. 2018. №5. С. 454–458.
2. Василенко О. Особливості психолого-педагогічного супроводу підлітків, переселених із зони бойових дій. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету України*. 2018. № 1. С. 116–119.
3. Вовченко О. Специфіка кризи підліткового віку осіб з порушеннями інтелектуального розвитку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія». 2021. № 13. С. 30–38.
4. Маринкевич С. До питання про задоволеність шлюбом як індикатор функціонування сімейної системи. *Філософія. Культура. Життя*. 2013. № 39. С. 252–262.
5. Несторук Н., Верцанова Н. Підліткова криза як психолого-педагогічне явище та її вплив на особистісний розвиток. *Global science: prospects and innovations*. 2024. С. 398–402.
6. Острянюк Т. Причини та прояви труднощів у спілкуванні у підлітковому віці. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку*. 2024. С. 170.
7. Підготовка до батьківства. Криза 11–16 років дитячі «симптоми» та поради дорослим. URL: <https://akhmetovfoundation.org/news/pidgotovka-dobatkivstva-kryza-11-16-rokiv-dytyachi-symptomy-ta-porady-doroslym> (дата звернення: 04.07.2025).
8. Пілецька Л., Карамушка Т. Копінг-поведінка як важливий особистісний ресурс подолання підліткових криз. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2018. №3. С. 218–224.
9. Тітарчук О. Психологічні чинники підліткової кризи. *Вінницька академія неперервної освіти*. 2020. С. 257–261.
10. Яремчук В. Відчуття самотності як прояв кризового стану в підлітковому віці. *Рекомендовано до друку Вченою радою педагогічного факультету ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»*. 2020. С. 162.